

САМОКОВ – РОДНОТО МЯСТО НА СВ. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ

доц. д-р Константин Рангочев,

Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „ОНГЪЛ“,

Институт по информатика и математика – БАН

„За българския народ, царе и светии и за всички български деяния и събития събра и нареди Паисий йеромонах, който живееше в Света гора Атонска и беше дошъл там от Самоковската епархия в 1745 година, а събра тази история в 1762 година за полза на българския род.“ (История славеноболгарская, собрана и нареждана Паисием иеромонахом... Стъкми за печат по първообраз Йордан Иванов, София, 1914 г.)

Проблемът за родното място на св. Паисий Хилендарски може да се реши с използването на три вида свидетелства:

- Фолклорни предания, топоними и пр.
- Документални (писмени) свидетелства – кондики, парусии, приписки и пр.
- Езикови свидетелства – получени от черновата на „Историята ...“, съхранявана в Зографския манастир „Св. Георги Зограф“ в Света гора – Атон.

Хипотези за родното място на св. Паисий Хилендарски

Според времето на поява, версиите се подреждат така:

1. с. Кралев дол, Пернишко. Най-късната версия, създава се през 1923 г. чрез няколко публикации в медиите.
2. с. Банско (днес град). Версия, която първоначално е институционално наложена от проф. Йордан Иванов през 1914 г. и окончателно дефинирана през 30-те г. на ХХ век.
3. гр. Самоков (с. Доспей). Най-старата версия, която до началото на Балканските войни през 1912 г. никой никъде не е поставял под съмнение.

Кралевдолска версия за родното място на св. Паисий Хилендарски

- Основава се на едно фолклорно предание за светогорски монах Паисий, който построил чешма „Калуджарец“ до селото. В друго фолклорно предание се говори за гроб на монах, който бил разкопан и намереният скелет бил без глава (!) – на нейно място имало четири тухли, поставени на кръст. В с. Кралев дол имало фамилия „Паисовци“.
- Според привържениците на тази теза, езиковите особености на ръкописа на св. Паисий Хилендарски показват, сходство с диалекта на с. Кралев дол, Пернишко.

Банска версия за родното място на св. Паисий Хилендарски

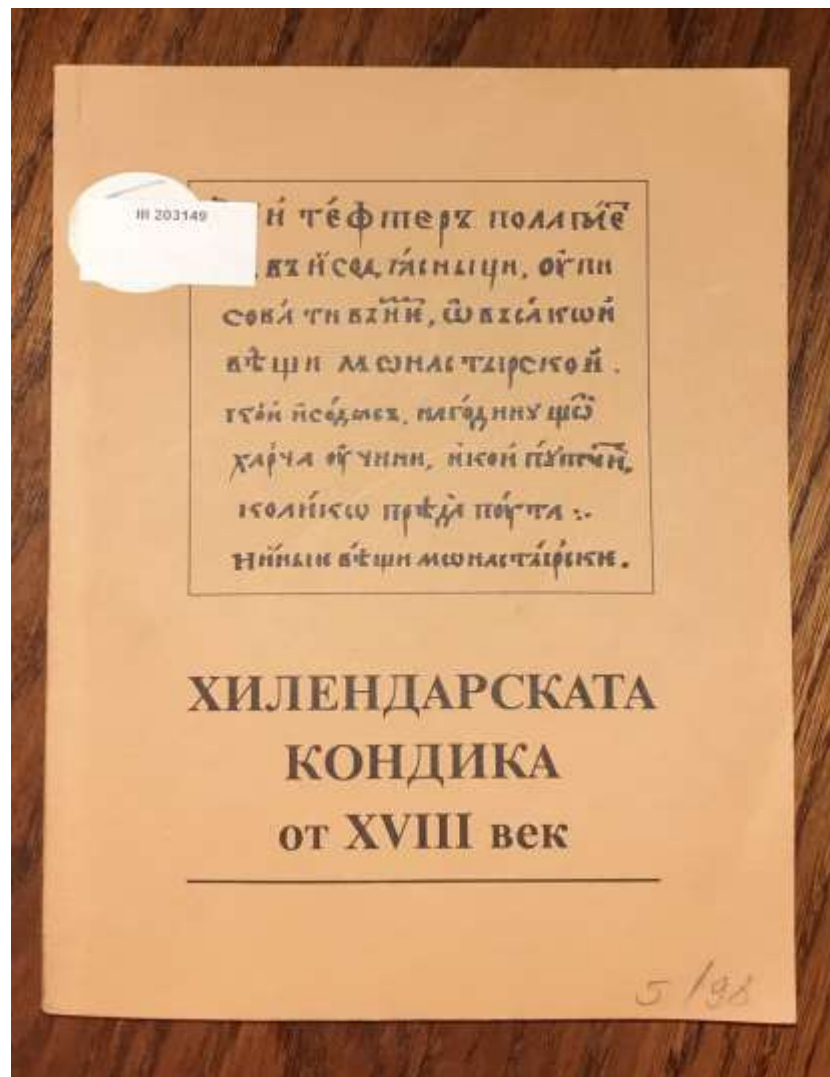
- Проф. Йордан Иванов дефинитивно определя гр. Банско за родно място на св. Паисий Хилендарски с няколко статии, публикувани в периода 1914 – 1938 г.: "Паисий Хилендарски. История славяноболгарская" (1914). В нея ученият не се позовава и не цитира ръкописа на "Хилендарската кондика". Загърбил проблематиката в продължение на две десетилетия, той се връща към темата "Паисий" едва през 30-те години на ХХ в. Първо публикува "Ново известие за Паисиевия брат Лаврентий" (в. "Мир" от 24 август 1934 г.), по-късно, през 1938 година, печата още три статии. Две от тях интерпретират проблема през призмата на уж нови свидетелства, най-вече отпращащи към "Хилендарската кондика".

- "Родното място на отец Паисий се установява" (в. "Зора", бр. 5591 от 15.02.1938 г.). Проф. Й. Иванов пише: „В "Кондиката на Хилендар", гдето се говори за историка Паисий, последният се изтъква като йеромонах и проигумен Хилендарски до 1761 г. и като хилендарски таксидиот, който води гости за манастира от София, от Пловдив, от Златица. През 1762 г. Паисий се премества в Зограф и там остава до 1791 г. <...> Що се отнася до родното място на Паисий, за това ни дава сведения същата "Хилендарска кондика" при дата 17 януари 1765 г. От там узнаваме, че Паисиевият брат Лаврентий дошъл с поклонници от Банско в Хилендар и оставили големи дарове на манастира... Ето съответната бележка в "Хилендарската кондика": "1765 лета, януария 17 ден, какво е дошел кир "проигумен Лаврентий сос поклонници от Банско и са дарили манастиро со сребърни три 59 кръстове и сос гроша 1153. И во той ден какво е обрекъл на св. Богородица своята отцова кука во Банско за Хилендарски метох, за вечно да е така..."

- Акад. Михаил Арnaudов, Паисий Хилендарски, София, 1972 г. : "За отъждествяването на Паисий Хилендарски от историята му с Паисий, брата на игумена Лаврентий, родом от Банско, ни помага вече съпоставянето на следните два текста... Вторият текст е извадка от новооткритата кондика (кодекс) на Хилендар. Тук четем: "1765 лето, януария 17 ден, какво е дошъл кир проигумен Лаврентие сос поклонници от Банско и са дарили манастиро...". Лаврентий ще да се е радвал на голямо уважение в манастира Хилендар, както показва избора му за "духовник", т.е. за изповедник на събратята си и на гостите, които са прибегвали до покаяние и изкупване на греховете си чрез наказание" (Арnaudов 1972: 55-56).

- Друг автор, който ползва предлаганите данни от "Хилендарската кондика" чрез посредничеството на Йордан Иванов, е проф. Боню Ангелов. Това той прави най-вече в книгата "История славянобългарска. Никифоров препис" (БАН, 1961). В нея, като приложение, той включва текст "Из Зографската и Хилендарската кондика", като декларира: "При решаване на въпроса за родното място на Паисий Хилендарски широко се използват сведенията, които се съдържат в Хилендарската и Зографската кондика... Тук аз ги обнародвам според преписа, който намерих в архива на акад. Йордан Иванов, съхраняван сега в Архивния институт при БАН" (с. 191). Но в първите пасажи от "Хилендарската кондика" (Ангелов 1961: 195) изрично се упоменава, че става дума за "парусия", започната от юни 1604 година. Т. е. това е поменик - списък с лица, които се поменават на литургия, и няма нищо общо с кондика.

НО ...

Хилендарската кондика от XVIII в.

- През 1998 г. в гр. София е издадена фототипно *„Хилендарската кондика от XVIII в.“*. Изданието е подготвено от Народна библиотека "Св. св. Кирил и Методий" и Народна библиотека на Сърбия. Авторите на предговорите Б. Райков и Ал. Младенович и отговорният редактор на тома Боряна Христова изрично подчертават, че ръкописът е представен в неговата пълнота и автентичност, без каквито и да е намеси и/или съкращения.
- И истината е, че точно цитираните по-горе от проф. Й. Иванов писмени записи за с. Банско като родно място на св. Паисий Хилендарски, за Паисиевият брат Лаврентий и т. н. **липсват** във фототипното издание на "Хилендарската кондика от XVIII в."
- Нещо повече: селищно име Банско напълно **липсва** като географска локация в *„Хилендарската кондика от XVIII в.“*!

- Акад. Иван Радев: „Единствено цялостният публикуван автентичен текст на "Хилендарската кондика" е надеждната картина със свидетелствата си за тези и редица други моменти и аспекти на монашеския живот през Паисиевото време. И е нелепо случаите на липсващи конкретни данни за интересувания ни автор на "История славянобългарска" да се запълват с произволни хипотетични твърдения, които трайно се настаняват в книги и статии, в паметта на поколенията. Така те се превръщат в задължителни топоси, върху които се гради представата за делото му.“

Самоков (с. Доспей) – родното място на св. Паисий Хилендарски I. Фолклорни свидетелства

- Предания, легенди и пр. Това са два вида свидетелства – такива, които са публикувани от самия св. Паисий Хилендарски, и такива, които се отнасят за него самия.
- Св. Паисий Хилендарски публикува фолклорни предания за последните битки на цар Йоан Шишман в отсечката между Самоков и София (крепостта Кокалянски Урвич и/или Урвич до с. Доспей): „ И седем години стоял цар Шишман в Средец и покрай Искър. Имал манастир Урвич със силна крепост, наоколо го ограждала вода.“ Такива предания до ден днешен се записват в с. Доспей (старото му име е *Влайчов Самоков*) и гр. Самоков. В архива на Асоциация „Онгъл“ има над 50 бр. записи. Тези предания **липсват** в писмените източници на св. Паисий Хилендарски – т.е. той ги знае от родното си място и преди да стане монах на Света гора - Атон.

- През 1912 г. по повод 150-годишнината от написването на „История славянобългарска“ Хр. Семерджиев помества статия във в. „Ден“, под заглавие „Родното място на Отца Паисия“, където, наред с убедителните си аргументи, че Паисий е роден в с. Доспей (тогава все още версията, че Паисий е роден в с. Банско, не се е появила и банскалията по бащина линия, историк, е нямало как да знае за нея), пише: „В населението на село Доспей съществува предание, че некой си калугер доспеец дошел някога в селото им, говорил им, говорил за българското царство, оставил и една ръкописна книга на техния поп Алексо. Тази книга се пазела като светиня в семейството, но после внукът на попа я предал за малко време на един самоковец учител, който я вече и не върнал...“

Самоков (с. Доспей) – родното място на св. Паисий Хилендарски II. Писмени свидетелства

- Първият самоковски препис на „История славяноболгарская“ от 1771 г. е на поп Алексо, свещеник в с. Доспей и гр. Самоков: „... в граде и отечествии моем, нарицаем Самоков...“
- Вторият самоковски препис от 80-те г. на XVIII век е направен от: ”Сию историю писуем аз Николае даскал, да има се прочатити извесно пред народом болгарским, да разбере како имамо царе болгарски и да имамо ответ от всего народа греческаго и сербскаго, но да сме известни, искусни и мудри и добродетелни.”

- Значителен брой писмени свидетелства (писма) от представители на самоковските родове Зографски, Доспевски и Самоковлиевци, които са наследници на основателя на самоковската художествена школа Христо Димитров от с. Доспей (със синове и внуци Димитър Зограф, Захари Зограф, Станислав Доспевски, Захари Доспевски, Иван Доспевски). В тях те свидетелстват за семейни предания, които разказват за техните преки родствени връзки със св. Паисий Хилендарски - на младини Христо Димитров бил заведен в Света гора Атон да се учи на иконопис от вуйчовците си Лаврентий и Паисий.

Самоков (с. Доспей)– родното място на св. Паисий Хилендарски III. Езикови свидетелства

- Според редица учени-лингвисти езиковите данни са високо надежден критерий при решаване на проблема за родното място на Паисий. Защото са обективни факти, преки свидетелства, а не логически или косвени аргументи. Несериозно е те да бъдат отминавани с пренебрежение.
- Боряна Христова пише в статия за Паисий Хилендарски: „Дълго време се смяташе, че произхожда от Банско, от рода на известния дарител и ктитор х. Вълчо. Според езиковите особености на черновата му обаче е ясно, че той не е оттам...“

- *Вече/веке* : У Паисий - вече 36а , повече 4б , наивече 7б , а в бан. - веке, повеке. Например: „Приказувая, дека им се свършувало вече царството“ (СНУ V: 184); „Наближили вече пестотин годин, откакво държиме ние царство“ (пак там).
- Ред граматични различия между Зографската чернова и банския говор са изброени у Ив. Снегаров. Но три от тях са много важни. 1. В Зографската чернова - масова употреба на местоименията: *онъ, оно, они* (Снегаров 1962: 424), а в банския говор: *той, то, те* (вж. и у Стойков 1968). Срв. Онъ побегналь, они го гонили 10а - бан. Той фного милувал (БНТ: 537), То не своди главата (БНТ: 547).

- 2. Страдателни причастия с наставки -т вместо -н, или обратно, които „сочат по-скоро на западен говор“ (пак там: 426): *плнетъ 20б , продатъ 26б , чуенъ 3б , убиенъ 25б* и др. В доспейския говор им съответстват *женета, убиен* и др. (Цв. Ненова, 73 г.). На тази особеност набляга и Б. Райков (Райков 1989: 30).
- 3. В банския говор основен изяснителен съюз е *ке ‘че’*, който не се среща в „Историята“. В десет случая Паисий употребява в същото значение съюза *защо*, който пък няма съответник в банския говор, а има в доспейския (и в самоковския градски) говор. Срв.: Папа ... за патриарха рекълъ, **защо** не е пришло още време 22б ; Ноі видель, **защо** погибълъ весь родъ чловечески ба; Ноі проразумель, **защо** от негово семе и родъ хоцетъ Богъ паки наплънити землю. ба - досп. Тогава се сетиле, **защо** това може да е измама (СбНУ V: 180); Турците мислили, **защо** бугарете може да имат некой празник (СбНУ V: 180).

Онгъл. Международно реферирано списание за етнология, медиевистика и археология. 2012 г., бр. 4. <http://www.spisanie.ongal.net/broi4.html>

The screenshot shows a web browser window with the address bar displaying "Not secure | spisanie.ongal.net/broi4.html". The page content is a table of contents for the journal "Ongal", issue 4, 2012. The title "Съдържание" (Table of Contents) is centered at the top. Below it, the section "Родно място на преп. Паисий Хилендарски" (Native place of the Rev. Paisii Hilendarski) is listed. The entries include:

- Ivan Nenov: "Историята за родината на преп. Паисий Хилендарски" стр. 2
- Ivan Radev: "За темата, която прочетат... 250 години "История славянобългарска"" стр. 56
<http://internet.bg/publib/250vannabrovi4/04011-250.htm>
- Ivan Radev: "Хилендарската епископия от XVIII в. и нейните реални свидетелства" стр. 63
- Maria Delnava: "Исторически и езикови факти, събрани по пътя за с. Булево докато се търси родното място на Паисий Хилендарски" стр. 85
http://internet.bg/publib/19m_delnava/istoricheski.htm
- Maria Delnava: "Съпоставяния между диалектите на Българската чернова на „История славянобългарска“ и голямата чернова на с. Пислий, Самоковско (по повод на 100 години от издаването на Българската чернова)" стр. 93
http://internet.bg/publib/19m_delnava/syvpovadenia.htm

The next section is "Книжовно дело на преп. Паисий Хилендарски и следовниците му" (Literary work of the Rev. Paisii Hilendarski and his followers). The entries include:

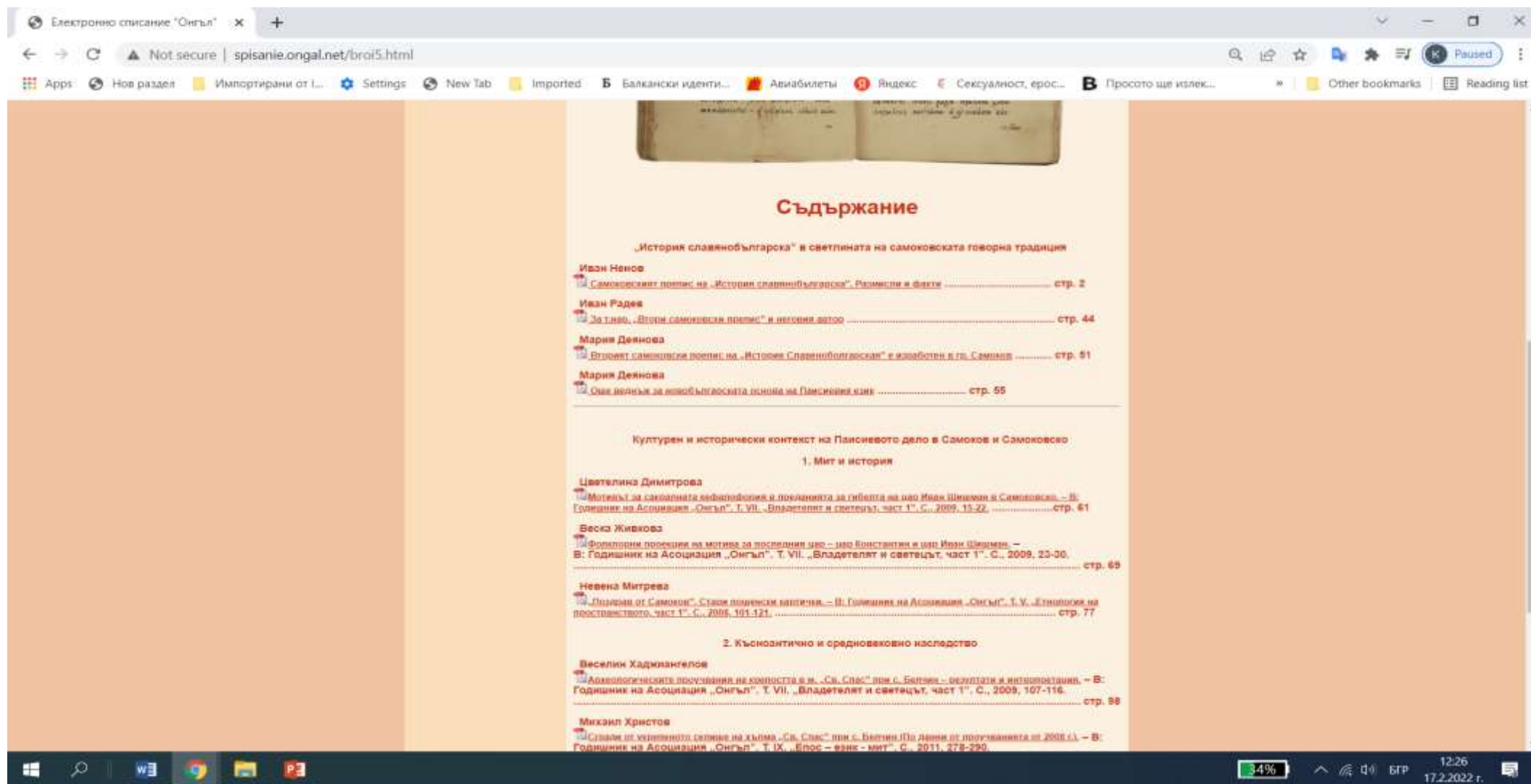
- Margaret Dimitrova: "Изясняване на езиковото наследство на Самоковско..." стр. 99
В: Годишник на Асоциация „Онгъл“, Т. V, „Етнос и сакрална география“, С., 2012, 296-317.
- Margaret Dimitrova, Андрей Бонджиев: "Апокрифът за апостол Тома и късната алмагелска традиция..." стр. 110
В: Годишник на Асоциация „Онгъл“, Т. VII, „Владетел и светеник, част 2“, С., 2008, 238-250.
- Преслава Георгиева: "Наблюдения върху белешките в старопечатни книги от с. Булево, Самоковско..." стр. 122
В: Годишник на Асоциация „Онгъл“, Т. XI, „Език и етнос“, С., 2012, (под печат)

The final section is "Културен и исторически контекст на Паисиевото дело в Самоков и Самоковско" (Cultural and historical context of the work of Paisii Hilendarski in Samokov and Samokovsko). The entries include:

- Veselin Hadzhanangelov, Anastasia Cholakova: "Обработка на жезла по-късно византийската епоха – обект „Шеманово село“ във Самоков..." стр. 133
В: Годишник на Асоциация „Онгъл“, Т. V, „Етнология на пространството, част 1“, С., 2008, 70-83.
- Цветелина Димитрова: "Връзката на мотива „Семка на шав и светик“ със сикелския епос за полемиката за лична и външна на нашествие..." стр. 133
В: Годишник на Асоциация „Онгъл“, Т. VI, „Етносът на пространството, част 2“, С., 2008, 301-311.

The browser's taskbar at the bottom shows the Windows logo, search icon, and several application icons (Word, Chrome, File Explorer, PowerPoint). The system tray on the right shows the battery level at 35%, signal strength, and the date and time: 12:23, 17.2.2022 г.

Онгъл. Международно реферирано списание за етнология, медиевистика и археология. 2013 г., бр. 5. <http://www.spisanie.ongal.net/broi5.html>

The screenshot shows a web browser window with the address bar displaying "Not secure | spisanie.ongal.net/broi5.html". The browser's address bar and tabs are visible at the top. The main content area displays the table of contents for the journal "Ongal", issue 5, 2013. The title "Съдържание" (Table of Contents) is centered at the top. Below it, the journal's title and subtitle are listed: "„История славянобългарска“ и светлината на самоковската говорна традиция". The table of contents lists several articles with their authors and page numbers:

- Иван Ненов
Самоевският поетик на „История славянобългарска“. Мисли и факти стр. 2
- Иван Радев
За титло „Втори самоевски поетик“ и неговия автопортрет стр. 44
- Мария Деянова
Взглед за самоевски поетик на „История славянобългарска“ и мислите в гр. Самоков стр. 51
- Мария Деянова
Още нещо за самоевската основа на Палисиево дело стр. 55

Below the first section, there is a section titled "Културен и исторически контекст на Палисиевото дело в Самоков и Самоковско" with a sub-section "1. Мит и история". This section includes articles by Цветелина Димитрова, Веска Живкова, and Невена Митрева, each with a page number.

Below the second section, there is a section titled "2. Късноантично и средновековно наследство". This section includes articles by Веселин Хаджиангелов and Михаил Христов, each with a page number.

The browser's taskbar at the bottom shows the Windows logo, search icon, and several open applications. The system tray on the right shows the battery level at 34%, signal strength, and the date and time: 12:26, 17.2.2022 г.

http://www.spisanie ONGAL.net/index.html

The screenshot shows a web browser window displaying the homepage of the journal 'ОНГЪЛ' (ONGAL). The browser's address bar shows the URL 'spisanie.ongal.net/index.html'. The website header features the journal's logo, the title 'ОНГЪЛ' in large red letters, and the subtitle 'ЕЛЕКТРОННО СПИСАНИЕ' (Electronic Journal). The ISSN number '1314 - 3115' is also visible. Below the header, the page is divided into several sections:

- Главен редактор (Chief Editor):** A portrait of Dr. St. Kostadinov is shown with his name and title below it.
- Редакционна колегия (Editorial Board):** A portrait of Prof. Dr. Marieta Dimitrova is shown with her name and title below it.
- Articles:** A list of articles is displayed, each with a title, issue information, and a brief description. The articles listed are:
 - Год. XVI, 2022, No. 20: Купцови и купцови места в България и по света
 - Год. XVI, 2021, No. 19: Българите в чужбина - толкова близо, толкова далече - част III
 - Год. XVI, 2020, No. 18: Орехово - разкази за моста и рибари
 - Год. XV, 2019, No. 17: Формирането на новобългарската етнолингвистична норма
 - Год. XV, 2019, No. 16: На Балканите: Етново и културно многообразие и контакти
 - Год. XV, 2017, No. 15: Българите в чужбина - толкова близо, толкова далече - част II
 - Год. XV, 2017, No. 14: Мезолитната култура на Балканите - сравнителни изследвания
 - Год. XIV, 2016, No. 13: С песни то среднах
 - Год. XIV, 2016, No. 12: Българите в чужбина - толкова близо, толкова далече - част I
 - Год. XIV, 2016, No. 11: Антрополография и съвременност
 - Год. XIV, 2016, No. 10: [Title partially obscured]

The bottom of the image shows the Windows taskbar with various application icons and the system tray displaying the date and time as 12:28 on 17.2.2022 г.